

Срби

међу европским народима

Сима М. Ђирковић

EQUILIBRIUM

ном и језиком доводи се у везу име Гацка и првобитно име Никшића, које је гласило Анагастум.

Готска превласт прекинута је 535. године једним од бројних ратова цара Јустинијана I, који је прегао да обнови Царство у Италији, Шпанији, Африци. Балканским провинцијама он је обезбедио мир, обновио је не само градове дуж *limes*-а него и велики број утврђења у унутрашњости. Код свог родног места је подигао град Јустинијана Прима. Граду је било намењено да буде седиште префекта и архиепископа, под чијом јурисдикцијом су биле све дијецезе између Паноније и Македоније. У каснијим догађајима, заједно с градом збрисана је и црквена организација, али су остали сачувани царев законски акти у којима су наведена права архиепископа. Ти акти ће после четири столећа утицати на организацију цркве и њену хијерархију. Велелепни Јустинијанов Град постојао је непуно столеће; у време кад је подизан нови талас варвара већ је био притиснуо *limes*.

Насељавање Словена

Словени су били захваћени завршним секвенцама великог кретања и комешања које је окарактерисано као „велика сеоба народа”. Они су се покренули у време када се већина других народа и племена била скрасила – махом на територијама Римског царства. Правци, токови и струје њихових миграција још су мање познати него код већине германских и других учесника „сеобе народа”. Ширећи се из своје контроверзне, и тешко препознатљиве, „прадомовине”, негде између Висле и Припјатских мочвара, Словени су испуњавали просторе с којих су се одселила германска племена идући ка западу на римско земљиште. Две су струје текле према југу ка дунавском *limes*-у: једна је, пролазећи источно од Карпата, доспела на доњи Дунав, друга се западно од Карпата спуштала кроз средњоевропску и Панонску низију. У средњем Подунављу им је приступ римској граници био олакшан после пораза Гепида у сукобу с Лангобардима (567) и одласка Лангобарда у Италију (568).

Обе словенске струје су на границама Источног римског царства наилазиле на друга племена с истим амбицијама да пробију границу. Најважнији међу њима били су Авари, који су доспели у Подунавље 558. године. Они су се наметнули за господаре Словенима који су били близу њиховог средишта и неретко су покретали и водили њихове скупине продирући на византијску територију.

У VI веку Словени су ушли у видно поље учених људи и писаца које је Царство још имало у то доба криза и пропадања. Ретки сведоци збивања тих времена главну пажњу посвећују ономе што је њих највише погађало: страдању провинција, пустошењу и одвођењу љу-

ди. На основу вести расејаних по њиховим списима може се саставити непотпуна хроника варварских провала, из које се види да нападачи, у то доба, немају освајачке циљеве, да се задовољавају пленом и робљем које одвлаче преко границе.

У једноличном низу напада, неки се издвајају дубином продора или масовношћу, као онај 550. године, када су Словени стигли на ушће Месте, или 558. године, када су допрли до Термопила, или онај 550–551. године, када су први пут презимили на византијском тлу „као на својој земљи”.

У последњој деценији VI века Царство је још једном – користећи краткотрајни мир с Персијом – успело да наметне офанзиву и не само да поврати важне пограничне градове Сирмиј и Сингидунум, које су Авари били у међувремену запосели, него и да попреште борби пренесе на другу обалу Дунава, да би, разбијајући појас најближих нападача, смањило притисак на границе. Међутим, управо је та офанзива стицајем околности 602. године довела до нежељеног преокрета: издијања побуне војника присиљених да презиме на непријатељској територији, збацивања ратоборног цара Маврикија (582–602), и најважније, напуштања *limes*-а, јер је војска пошла на Цариград да обезбеди власт новопроглашеном цару Фоки (602–610).

Као да је на граници подигнута брана, словенска бујица се разлила и, у следећим годинама, доспела до најудаљенијих делова Балканског копна. Око 614. године прекинуто је животарење провинцијске метрополе Салоне (Солин код Сплита); око 617. Словени су нападали и опседали Солун; око 625. су се укрцавали на бродове и нападали егејска острва; 626. су предвођени Аварима угрозили Царство опседајући Цариград једновремено с Персијанцима, који су нападали из Мале Азије.

Потчињени у мањој или већој мери Аварима у Подунављу, Словени су их пратили и у великим операцијама обезбеђивали њиховој војсци масовност. Вични да се боре из чамаца, они су с мора нападали тврде зидине, док су ударну снагу представљали и маневре водили аварски коњаници. После завршеног ратовања Авари би се враћали у своја панонска станишта, док су Словени остајали на негдашњем римском тлу.

Византијско царство је тих година изгубило све територије у унутрашњости Полуострва; остали су му само обалски градови на сва четири мора, остала су му и острва, а везу с њима Цариград је одржавао захваљујући флоти и превласти на мору. Преживевши 626. године једну од најтежих криза, Царство се за време цара Ираклија (610–641) повратило и захваљујући очуваним снагама на малоазијском тлу и унутрашњим реформама консолидовало у деловима који су му преостали, тако да је успевало да започне упорну и дуготрајну, столетну борбу за повраћај изгубљених провинција.

Словени нису могли у целини и равномерно запосести велики и разуђени простор Балканског полуострва. Они су, колико се могло утврдити, следили правце старих римских комуникација и насељавали се у оним пределима који су некад били обрађивани и били погодни за живот. Иза њих и између њих остајале су мање или веће енклаве с остацима старог провинцијског становништва. Број и распоред тих староседелачких „острва”, окружених словенским морем, није се могао утврдити полазећи од каснијег стања. Врло је вероватно да се у најранијем периоду већи део староседелаца био задржао у планинским и теже приступачним областима. Као јаче насељене староседеоцима препознате су територије данашње северне Албаније, суседне области Македоније и Тесалија, која је у раном средњем веку имала назив „Велика Влашка”. Још у раном средњем веку морало је бити група староседелаца на целом простору Динарског масива до Истре, где се сусрећу у касном средњем веку.

Срби су староседеоце, као и већина осталих Словена, упознали у више видова. На првом месту као *Ромеје*, поданике византијских царева, затим као *Романе*, становнике градова и острва на Јадрану који су и у византијском периоду сачували свој језик произишао из вулгарног латинитета, даље *Влахе*, или *Моровлахе*, који су се у мањим или већим групама одржали у унутрашњости Полуострва без везе с византијским центрима, и најзад *Арбанасе* (*Албанце*), који су се одржали у планинском залеђу Драча, блиске Власима по начину живота и привређивања, а различите по томе што су задржали свој архаични језик који је само делимично романизован.

О најранијим додирима Словена и остатака староседелаца нема података. Традиције, из много каснијих времена, говоре о непријатељству између домаћих хришћана и паганских дошљака. Неке представе о томе могу се створити једино проучавањем језичких контаката, трагова узајамних утицаја и позајмица. Показало се да су имена великих река преузета посредством староседелаца, а да су мали речни токови добили словенска имена; посредством романизованог живља примљен је знатан број назива планина, градова; чак и словенско име Хелена, Грк-Грци, потиче од латинског *Graecus*. Из времена тих најстаријих додирова воде порекло бар део романских и албанских елемената у српској сточарској терминологији и словенски елементи у аграрној терминологији Влаха и Албанаца.

Склавиније

Као што се мало зна о простирању некадашње словенске „прадомовине”, тако се мало зна и о саставу и природи општесловенске зајед-

нице пре но што се сеобама поделила на источну, западну и јужну грану. Проучавања најстаријих слојева у језику довела су до поузданог закључка да се од самих почетака разликовала скупина Источних и скупина Западних Словена. С тим закључком су у складу и покушаји реконструкције најстаријих слојева словенске религије.

Код савременика сеоба јављају се три општа назива: *Венеги*, *Склавини* и *Анџи*. Прво име је остало ограничено на западне суседе Словена, друга два се јављају и код оних који су се селили према југу, али се потоње убрзо заборавило, тако да је словенско преовладало и несумњиво претходи партикуларним племенским именима. Код свих народа у чије су видно поље ушли, Словени су се наметнули својим општим именом и оно је код Арбанаса, Влаха и Романа вековима служило за обележавање најближих словенских суседа. Код Влаха и Арбанаса је име *Скје*, изведено од словенског имена, служило за обележавање Срба. Код Романа су, и у делима писаца и у најстаријим правним документима суседи били Словени (*Sclavi, Slavi*), тек много касније ће се појавити Хрвати на северу и Срби на југу. Италијани и западни писци *Склавонијом* називају цео западни део Балканског полуострва, док је за Венецијанце и Дубровчане територија српске државе била *Sclavonia* и у XIV и XV веку (цар Душан је *imperator Sclavonie* а владари XV века су *despoti Sclavonie*). Трајна успомена на опште словенско име сачувана је само у суседству, у имену Славоније (*regnum Slavonie, Slovinje*), територији између Драве и Саве.

Унутар источне и западне групе прасловенске заједнице још пре великих сеоба постојале су племенске скупине чија се имена, касније, сусрећу у разним деловима простора на који су се Словени населили. Имена Хрвата, Севераца (или Северјана) и Дуљеба посведочена су међу Источним, Западним и Јужним Словенима; имена Срба и Ободрита код Западних и Јужних; Другувита (или Драговича) код Источних и Јужних. На основу данашњих знања не може се ништа поуздано рећи о разликама међу њима. Вероватно су то у дужем периоду биле реалне друштвене групе са свешћу о ономе што припаднике спаја и одваја од других, у чему су предања о пореклу, веровања и симболи морали играти важну улогу.

О учешћу тих племенских скупина у сеобама може се закључивати на основу исхода – каснијег размештаја на земљишту. Заступљеност племенског имена на пространијој територији говори о сеоби знатног дела племена. Али, и на таквим територијама остала су сведочанства о присуству делова других племена. Тако су делови старог племена Хрвата оставили отиске у топономастици Епира и Косова поља; Срби су оставили трага на простору Хрвата (жупа Срб

у средњем веку), затим око Србице у Тесалији, па у суседству Другувита, који су прекрили територије у Македонији и Тракији.

О самом току сеоба нема савремених извештаја; сачуване су једино, много касније забележене, традиције о досељавању Срба и Хрвата. У делу византијског цара Константина VII Порфирогенита (913–959) прича се о томе како су се и Хрвати и Срби доселили у време византијског цара Ираклија (610–641), дакле у доба када се први талас словенског досељавања већ био прелио преко Балкана. Дошли на царев позив као савезници и помагачи у одбрани Царства, каже се у том спису, Срби су се доселили из „Беле Србије” која се налазила у суседству Франачке и „Беле”, или „Велике”, Хрватске, где је у једном тренутку син владара узео „половину народа” и пришао цару Ираклију, који га је примио и сместио у крају који је прозван *Сервија* (Србица) у солунској области. Ту се Срби нису дуго задржали: после неког времена зажелели су да се врате и већ су прешли Дунав када су се, још једном, предомислили и поново затражили земље где би се населили. Цар им је тада препустио опустеле области између Саве и динарског масива и мора, у суседству Хрвата, који су се исто тако доселили – али из „Беле Хрватске” – под вођством тројице браће и две сестре и неколико година се борили против Авара.

Простор на који су се досељена племена сместила није био јединствено политички организован. Племенска територија послужила је као подлога из које је израстао мањи или већи број политичких организација. Мноштво малих кнежевина дало је повода Византинцима да словенски простор назову карактеристичним плуралом „склавиније”. Тим називом они су првобитно означавали земљиште које је било насељено Словенима на другој обали Дунава, једино о коме су сачувани подаци захваљујући једном византијском приручнику из ратне вештине намењеном официрима који су ратовали против Словена. Практична намена списка је утицала да се у њему не понављају општа места о варварима, већ се имају у виду конкретни непријатељи. Из тог текста се узгредно сазнаје да Словени станују поред река и шума, у селима која су међусобно повезана, али у исто време и добро заштићена природним препрекама, да су земљорадници који у кућама имају залихе намирница, да поред тога гаје и стоку. Упорни су и лукави ратници с лаким наоружањем и опремом (разуме се, с византијске тачке гледишта) и особеном тактиком.

Простор на другој страни Дунава, испресецан рекама, био је покривен с више појасева малих политичких организација. На челу су им били локални кнежеви („архонти”, *reges*), којима су Византинци наметали покорност или придобијали наклоност зазирући од стварања „монархије”, снажне и јединствене власти на великом простору.

Карта 1.2 „Крштена Србија” и њени суседи, око 950. године

После насељавања Балканског полуострва, Византинци спомињу „склавиније” на простору од Солуна према Цариграду, у залеђу Солуна, а касније и у залеђу далматинских градова. Ретки подаци из „мрачних столећа” после досељења Словена у складу су с оним што се запажало док су они још били ван граница Царства. У солунској области се већ око 670. године упознају поједина племена из којих се „склавиније” састоје. Њихови главари ратују, али преговарају са византијским властима. Док једни Словени држе Солун под опсадом, град се код других Словена снабдева намирницама.

Не располаже се прегледом балканских „склавинија”. Нека врста непотпуне карте може се донекле реконструисати на основу ретких савремених помена и успомена које су сачуване у именима каснијих управних јединица, епископија и географских области. На простору од Бечке шуме па до Црног мора могло се утврдити дваде-

сетак имена некадашњих кнежевина и племенских територија, од којих су неке имале стара општесловенска имена, као Хрвати, Срби, Северци, Драговичи, Дуљеби, док су друге имале нова имена, образована на запоседнутом земљишту, понекад од старих имена река, као Стримонци, Неретљани; понекад од насеља, као Карантанци по *civitas Carantana*, те као Дукљани по античком граду Доклеји.

На простору који су населили припадници српског племена у крашким пољима између динарског масива и јадранске обале, погодним за земљорадњу, настале су кнежевине Неретљана (од Цетине до Неретве), Захумљана (од Неретве до залеђа Дубровника) и Травуњана (од дубровачког залеђа до Боке Которске). У непосредном суседству, у долинама Зете и Мораче и на потезу од Боке до Бојане, била је кнежевина Дукљана. С копнене стране те кнежевине су се граничиле с пространијом територијом на којој се очувало племенско име Срба, где је континуитет обезбеђивао владалачки род који су чинили потомци оног владарског сина који је Србе довео на Балкан. Ту пространију кнежевину Константин VII Порфирогенит назива „Крштена Србија” како би нагласио разлику према некрштеној „Белој Србији” на северу. На западу се „Крштена Србија” граничила с Хрватском, чије су најистуреније жупаније према истоку биле Плива, Хлевена (Ливно) и Имота. На истоку је Рас (код Новог Пазара) био гранична област према Бугарској.

Јединствени оквир те простране кнежевине није се дуго одржао. До средине X века унутар њега су се оцртавале контуре земље Босне, без сумње у изворишној области истоимене реке. Она ће се касније ширити и самостално развијати. Још доцније (XII–XIII век) запажају се границе северног појаса, који је чинила земља Усора (од Врбаса до Дрине), док ће се источним деловима као средиште наметнути некад гранични град Рас.

Свет „склавинија” је био угрожен са три стране. Већ је споменути улога Авара, који су се наметали за господаре и повремено покретали и водили Словене. Од краја VII века моћ Авара опада, а у следећем столећу државу им руше Франци, који утичу на непосредно суседство, првенствено на Хрвате. На развој Срба непосредније утичу друга два средишта. Прво је бугарско, које је настало 680. године када су Протобугари покорили седам словенских племена (једно од њих су били Северци) између Дунава и планине Балкан. Наметнувши се за господаре Словенима, а одржавајући њихову унутрашњу организацију и структуру, Протобугари су потчињене Словене користили за покорвање оних у суседству.

„Склавиније” је са друге стране прождирала Византија, ширећи се из својих упоришта, градова на морској обали. Византијски цареви би покорене словенске кнежевине претварали у војно-админи-

стративне јединице зване *ѿеме*, а њима је управљао *сѿраѿиѿеѿ* којѿга је постављао цар. Нека племенска имена су тако сачувана у именима тема, као што су нпр. *Ваѿенѿѿија* (наспрам острва Крфа) – од Вајунита, или тема *Сѿримон* – од кнежевине Струмљана. Освајање склавинија је ишло постепено, као велики тријумф слављено је пробијање цара Јустинијана II (685–695) копненим путем од Цариграда до Солуна 689. године.

Ширећи се са севера, држава Протобугара се у наметању власти Словенима сударила с Византијским царством које се ширило с југа. У неким приликама Протобугари би изазивали велика померања словенског живља, као 762. године, када је више од 200.000 душа по оновременим проценама пребегло на византијску територију и било пресељено у Малу Азију. Чешће су наступали опрезно, постављали на власт своје штићенике и племенске кнежеве претварали у вазале, а затим у локалне функционере. Протобугари, који су били друкчијег језика, вере и начина живота, све више су се растварали у словенској маси примајући њен језик, а предајући јој своје име.

Византијско-бугарским мировним уговорима источни део Полуострва је био подељен. Наишавши на препреку на југу, Протобугари су се окренули западу: залетали су се у Панонију, постављали словенске главаре на Драви (827–829), а у другој половини IX века избили су на јонску обалу у данашњој Албанији.

Простор насељен Србима нашао се на путу експанзије Бугара, па отуда није необично што се прве вести о српским владарима односе на ратовање с Бугарима. Према традицијама које су из српске средине биле доспеле до већ спомињаног списка византијског цара, „Крштенем Србијом” су владали потомци онога који је довео Србе и који је још био жив када су Бугари прешли Дунав и загосподарили Словенима (680). Првим наследницима не знају се ни имена; а за њима су следила тројица (Вишеслав, Радослав, Проситој) о којима нису познате никакве појединости. Један од њих је морао бити на престолу 822. када је хрватски кнез Људевит Посавски после трогодишњег отпора Францима напустио Сисцију (Сисак) и потражио уточиште код Срба. На превару је убио локалног жупана и завладао његовом облашћу, а затим је прешао у Хрватску где је он мучки убијен.

Средином IX века кнез је био Властимир, који је био присиљен да се брани од бугарских напада. Пуне три године, негде између 836. и 852, успешно се бранио и одупирао. Наследила су га три сина: Мутимир, Стројимир и Гојник, који су поделили земљу, што није била ретка појава код династија тога доба. И за време док су владали заједно, свакако под Мутимировим старешинством, српски кнежеви су имали прилике да одбију један напад Бугара. Тадашњи бугарски вла-

дар (кан) Борис (касније је као хришћанин добио име Михајло, вл. 852– 889) послао је на Србију велику војску која је претрпела тежак пораз, тако да је канов син Владимир заједно с дванаест великих бољара пао у заробљеништво. Када је склопљен мир, по обичају су размењени дарови, ослобођени заробљеници и испраћени до границе – до Раса. Та појединост показује где је била источна граница Србије у другој половини IX века.

Заједничко владање браће пресечено је сукобом из којег је као победник изашао Мутимир. Он је предао браћу бугарском владару; задржао је само синовца Петра Гојниковића, који је убрзо побегао у Хрватску. Од тада се сукоби унутар српског владајућег рода преплићу с борбом Византије и Бугарске за што непосреднији утицај на српску кнежевину. Цариград је имао већи ауторитет, али није имао непосредан приступ српској територији: био је приморан да делује преко својих упоришта на јадранској обали, градова који су били уједињени у тему Далмацију. Византијски утицај су непосредније осетиле кнежевине у суседству теме (Захумље, Травунија, Дукља).

Христијанизација

Покрштавање досељених варвара и пагана је, стицајем околности постало део политичких борби за превласт на Балканском полуострву. Браћање под власт ромејских царева добило је вид христијанизације. Политичку димензију покрштавања уочили су и они које је требало преобратити. Када је кан Борис био спреман да уведе Бугарску у хришћанство, потражио је свештенике из далеке Франачке, а кад се 864. године Бугарска ипак покрстила деловањем византијских мисионара, Борис-Михајло се обратио Риму да би избегао уплитање непријатељске Византије. Изазвао је тиме прву знатнију кризу у односима Рима и Цариграда.

На другој страни, византијски цар се 862. године одазвао позиву Растислава, великоморавског кнеза који је од њега тражио мисионаре да би учврстио веру и цркву у земљи раније покрштеној од стране Франака. Мисију је поверио Методију и Константину, синовима свог високог чиновника Лава који су знали језик Словена и темељно се припремили за задатак створивши посебно писмо прилагођено особеностима словенског језика и приредивши преводе најважнијих богослужбених текстова. Успешан мисионарски рад солунске браће прекинуло је противљење оних који су имали црквену јурisdикцију у Растислављевој држави. Браћа су пошла у Рим да се оправдају, а на путу су посетили Коцеља, кнеза Доње Паноније, који је, такође, желео мисионаре за рад у својој земљи. Браћа су од папе доби-

ла одобрење за рад, у Риму се Константин и замонашио (добрио је име Тирило и ту је умро), а Методије је с ученицима наставио мисионарски рад. Постао је архиепископ обновљене архидијецезе у Сирмију. И ту ће његов рад бити ометан, тако да ће праве плодове дати тек у генерацији његових ученика, који су нашли уточиште у већ покрштеној Бугарској (885).

Код Срба се резултати покрштавања запажају у хришћанским именима Петра и Стефана, Властимирових унука који су рођени око 870. године. То је време када је у Цариграду владао Василије I, коме се приписује християнизовање Јужних Словена, јер је прво покрштавање Срба и Хрвата из времена досељења остало без трајних последица. У описивању царевог успеха повезани су у једно покрштавање, успостављање византијске власти и легитимисање владарских родова у словенским кнежевинама. Како се у царевом животопису каже, он није хтео да поставља на власт оне који би њему више давали а своје поданике гулили, него је дао да владају они „које сами изаберу и на одговарајући начин устоличе”. На тај начин је цар преко домаћих кнезова посредно владао словенским досељеницима, а такав вид врховне власти њима није сметао, јер није доводио странце у њихову средину, нити је дирао у њихове обичаје и начин живота. Покорност царској власти потврђују вести о слању Хрвата, Срба, Захумљана, Травуњана, Конављана, Дукљана и Неретљана на бродовима у јужну Италију, у помоћ краљу Лудвигу који се борио против Арабљана (870).

Прихватање хришћанства је постепено доводило до великих промена. На првом месту морао се темељно изменити однос према сопственој традицији: сваки од покрштених владара био је суочен са захтевом који је изречен давно раније приликом крштења франачког краља – да се поштује оно што се дотле прогонило и прогони оно што се дотле поштвало. То се није односило на славне претке, али се односило на њихова божанства о којима смо, уосталом, веома слабо обавештени.

Византијски писац из VI века Прокопије знао је да Словени верују у то „да је један од богова творац муње, једини господар света, и жртвују му говеда и остале жртвене животиње”, затим да „обожавају и реке и друга нека нижа божанства и свима њима приносе жртве и по њима врачају”. О верским представама старих Словена може се закључивати само на основу трагова које су оставиле у језику, месним именима, обредима, обичајима, веровањима, па чак и атрибутима хришћанских светитеља из каснијих времена. Несумњиво је да су и међу Србима били познати: Перун, Велес, Вид (Свантовид), Мокош, Дабог. Њихова имена су се, ипак, памтила и, касније, наводила у преводима текстова који спомињу античка божанства.

Веома је споро текло прибављање свега онога што је било потребно за хришћански црквени живот. Главна сметња је при томе било сиромаштво, оскудица средстава. Много касније, почетком XIII века, за светог Саву се у житију казује да где није могао зидану цркву саградити подигао је дрвену, где ни то, тамо би крст поставио. У IX и X веку све је морало бити још далеко скромније. Из тог времена нема сачуваних споменика, осим цркве Св. Петра у Расу и појединих рушевина, које основом откривају угледање на цариградске цркве.

У изграђивању црквене организације сударале су се две тенденције, једна – да се наставе традиције црквених центара који су раније имали истакнуто место у црквеној организацији, и друга – да се епископије прилагоде оквирима нових држава и њиховим средиштима. Христијанизовани кнежеви били су заинтересовани да поред себе имају свога архијереја. Док су у обалском подручју, где је хришћанство континуирано егзистирало од античких времена, седишта епископа била у сваком граду, новопокрштене земље би својом целином испуниле једну дијецезу. Тако се у папским актима као епископије јављају: Србија, Захумље, Травунија. Како је у Сплиту као наследнику Салоне било остало очувано старо митрополијско седиште, у почетку су њему биле потчињене све нове епископије. Кнез Захумљана Михајло Вишевић (прва половина X века), под којим је било седиште епископије у Стону, био је учесник сплитских сабора 925. и 927. године, на којима се наметала дисциплина и латински језик богослужења.

Прихватањем хришћанства отворен је пут продору византијске царске идеологије, усвајању идеје да је рOMEЈСКИ цар Христов наместник на земљи, отац и старешина свих хришћанских владара. За њега се молило у цркви, он је био спомињан у литургији. Христијанизација је потенцирала неравноправност и наметала је византијско гледиште по коме је цар словенске кнежеве сматрао за своје чиновнике који добијају место у хијерархији дворана и примају од њега симболе власти и дарове.

Покрштавање Бугарске није прекинуло византијско-бугарско сугарништво, којим је био захваћен и српски двор. Учестали сукوبي унутар српског владајућег рода давали су повода за уплитање са стране. Када је умро Мутимир (891. или 892), завладао је његов син Прибислав, који је владао врло кратко јер га је збацио брат од стрица Петар Гојниковић (892–917). Том владару је затишје у византијско-бугарским односима омогућило да се дуже одржи на престолу.

Ново византијско-бугарско ратовање, затим амбиције Борисовог наследника Симеона (893–927) да постане цар (изнудио је крунисање у Цариграду 913), довели су до већег заостравања, које се морало осетити и у Србији. Петар Гојниковић је проширио власт на

Сл. 1.2 Почети хришћанског живота: епископска црква из X века у Расу код Новог Пазара. (Фотографија Б. Стругара)

Неретљанску кнежевину и због тога се сукобио с Михајлом Вишевићем, кнезом Захумљана. Овај је дојавио Симеону да Петар с Мађарима ради против Бугара па је Симеон против Петра послао рођака Павла Брановића (917–920) и поставио га на власт. Петар је одведен у Бугарску, а Византија је против бугарског штићеника истакла Захарију Прибисављевића. Њега је, међутим, Павле Брановић заробио и предао Бугарима. Како је у међувремену и Павле признао власт византијског цара, Симеон је с бугарском подршком послао у Србију Захарију Прибисављевића и он је 920–924. њоме завладао. Али и он је изневерио Симеона и прешао на страну Византије чим се учврстио на власти.

Монотона хроника сукоба и смењивања на престоу показује да је помоћ Бугара била делотворнија, а да је био пожељнији патронат византијских царева. Симеон је на Захарију упутио прво једну вој-

ску, која је претрпела пораз, а онда 924. другу, с чланом династије Чаславом Клонимировићем који је послужио као мамац. Уместо да га постави на престо, Симеон је похватио окупљене *жујане* и потчињено целу земљу. Поставши сусед Хрватске, Симеон је убрзо и против ње упутио војску у поход.

Потпуна потчињеност Бугарској није дуго трајала, само до смрти Симеонове 927. године, али је имала последице нарочито на црквеном и културном плану. У царству „Бугара и Грка” које је створио Симеон могли су се у пуној мери испољити резултати мисије Константина и Методија и њен велики значај за развој културе у југоисточној и источној Европи. Словенска служба се могла несметано развијати а фонд књижевних дела увећавати. Мирни период под Симеоновим наследником Петром (927–969), који је био зет византијске царске породице, омогућио је учвршћивање и даље ширење словенске службе.

Пометњу која је настала у Бугарској приликом Симеонове смрти искористио је Часлав Клонимировић (927–око 950), већ одраније предодређен за кнеза као бугарски штићеник. Часлав је успео да побегне из заточеништва и обнови државу уз помоћ византијског цара с којим је остао у добрим односима. И за Часлава је био повољан мир између Византије и Бугарске. У међувремену су се, почев од 896. године, у Панонској низији, на простору где су некад били Авари, усталила мађарска племена. Деценијама су се отуда коњанички одреди залетали на све стране па и према западу и према југу. Србија је, као и Византија, имала прилике да осети страхоте њихових пустошења. У једном походу Мађара настрадао је и кнез Часлав.

Са Чаславом се прекидају подаци о првој српској династији. Није познато да ли је изумрла, или су се наследници одржали у неком од делова „Крштене Србије”. Скоро читаво столеће нема вести о областима у унутрашњости. Пажњу византијских писаца су, тада, привлачиле приморске кнежевине.

У том изразито тамном периоду српске историје обновило се у свој жестини византијско-бугарско супарништво и Србија је њиме била захваћена барем онолико колико и у првој половини X века. Покушај ратоборних кругова у Византији да потпуно сруше и потчине Бугарску позивајући у помоћ руског кнеза Свјатослава (969–971), имао је успеха утолико што је Царству омогућено да издије на границу дуж Саве и Дунава. Али, то је било само закратко, јер је већ 976. године избио устанак којим се покушало обновити Бугарско царство полазећи из његових јужних делова.

Користећи византијске унутрашње тешкоће, вођа устанка, цар Самуило (976–1014), нагло је ширио своју власт до Атике, Тесалије, обале Јонског мора – имао је неко време под својом влашћу и град

Драч. Залетао се према византијској Далмацији, потчинио је себи ду-кљанску кнежевину, у којој је оставио на власти као вазала зета, кне-за Јована Владимира. Продор до Далмације подразумева да је Србија била потчињена као у Симеоново време.

Тек после сређивања унутрашњих сукоба, под сам крај X века, Византија је била у стању да започне офанзиву, коју није прекидала до потпуног тријумфа. Самуило је трпео пораз за поразом а после оног на Беласици 1014. године је умро. Његови наследници, прво син Гаврило Радомир а затим синовац Јован Владислав, нису могли да се одрже, тако да је 1018. године Бугарско царство потпуно срушено. Отада је Византија задуго остала на линији Сава-Дунав.

Тема Србија и кнежевина Србија

Победа Византије над Бугарским царством представља један од нај-већих прелома у историји Балканског полуострва. Она је имала дале-косежне последице по саму Византију, која је остварила своје веков-не тежње; по Бугарску, која је у целини скоро два столећа остала део Византијског царства; по Србе, који су као први суседи дошли у бит-но друкчији положај према Царству. Срби нису само добили дугу линију граничног додира, већ су и подељени и новим границама пресечени. Простор на коме ће се Србија развијати у будућности скоро сав је доспео под царску власт.

О пространству територије која је дошла под непосредну визан-тијску власт може се судити на основу пописа епископија аутоке-фалне Охридске архиепископије, коју је цар Василије II (976-1025), победник над Бугарском, установио 1018. да би ублажио губитак па-тријаршије коју су Бугари имали под својим владарима. Најистуре-нија епископска седишта према западу, у грубим цртама, означавају не само јурисдикцију Охридске архиепископије, него и простирање обновљене ромејске власти. Западно од градова Сирмијума (Сремска Митровица), Раса (Нови Пазар) и Приздриане (Призрен) морала је пролазити гранична линија. У северном делу је, свакако, пратила ток реке Дрине која се у XII веку изричито спомиње као граница, док се у другим деловима не да ближе одредити. Пада у очи да се на визан-тијској територији нашао Рас са својом епископијом, основаном у време бугарског цара Петра. Град ће, касније, играти значајну улогу у српској историји.

Један део потомака много раније насељених Срба и поданика српских кнежева је несумњиво дошао под непосредну византијску власт. Цар Василије II проширио је на српске територије византиј-ски управни систем образовавши теме, много пространије од оних у